

УДК 27-46:94(47)«1861/1917»

Баб'як П.П.

магістр I курсу спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія),
Херсонський державний університет, м. Херсон,
науковий керівник – С.Г.Водотика, д.і.н., професор

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЦЕРКВИ В ПІСЛЯРЕФОРМЛЕНИЙ ПЕРІОД (1861-1917 рр.)

***Анотація.** В дослідженні визначаються риси православної церкви в період 1861-1917 років, висвічуються проблеми та напрямки соціальної діяльності зазначеного періоду*

Ключові слова: церква, православ'я, віра, пропаганда, місія, духовенство, місіонер, православна церква.

В даний час ідея культурної неактуальності православної освітньої традиції в історії української нації відкидається, як й ідея необхідності вивчення досвіду православного духовенства в освіті, зберігаючи наступність української освіти з метою підтримання миру та злагоди в суспільстві[1].

В українських храмах зростає популярність недільних шкіл, в яких, окрім Божого Закону, викладаються основи християнської етики, основи християнської філософії та інших релігійних дисциплін, світські предмети. На жаль, минулий досвід погано враховується при визначенні предметів, що викладаються в таких школах.

Наприкінці XIX та на початку XX ст. були складні часи для всіх конфесій християнства [1]. Це період, коли церкві потрібно було знайти своє місце та роль в суспільстві, яке під впливом багатьох подій тих днів швидко змінювалося. До того ж, необхідно було переосмислити нові часи та підійти до подолання багатьох різноманітних питань і проблем. Одним з головних було питання: як знайти підхід від світського до церковного життя?

Якщо поглянути на ті події, то можна сказати наступне: в таких умовах, православна церква, як і римо-католицька, намагалася знайти спільну мову з нацією, суспільством. Для них, мусимо визначити, це було досить принципово та важливо [2].

Подібні речі вимагали оновлення церкви, поглядів на вирішення старих завдань та проблем.

Отже, можна сказати, що подібні виклики перетворилися на замкнену касту зі своїми традиціями, інтересами та пріоритетами. Все вищезазначене, а також складне економічне становище більшості православних священиків, які, як і селяни, часто заробляли на проживання від фермерських робіт, відіграло значну роль у відчуженні духовенства від іншої аудиторії, який до кінця XIX ст. почав серйозно турбувати всіх, хто обережно спостерігав за православною церквою.

На початку 60-х років XIX ст., у церквах та світських ЗМІ бурхливо дискутувались новини про статус православної церкви, її обов'язки перед суспільством та вдосконалення матеріальних та моральних норм духовенства.

Інші ставили під сумнів необхідність боротьби з бюрократією у керівництві церкви, яка принесла б більшу для церкви незалежність, тобто усунула опіку від тодішньої влади, запровадивши ґрунтовні зміни в області життя в парафії, удосконаливши систему духовної освіти тощо [3].

Історія релігійної соціальної роботи в Україні до 1917 р. – це насамперед спільна освітня діяльність православної церкви. Це пов'язано з тим, що православ'я було державною релігією, а закони щодо релігійної терпимості почали поступово вводиться самодержавством з 1904 року.

У навчальній діяльності православного парафіяльного духовенства загальноосвітня початкова освіта відіграла найважливіше і, безумовно, центральне місце. На практиці це було впроваджено, насамперед через церковнопарафіяльні школи – головний центр церковної освіти серед широких верств населення.

У ХІХ ст. в 60-ті роки церковна школа та соціальна робота церкви набула масового поширення. Наприклад, в цей час навчання вже не зводилося лише до предметів самої релігії [4,5].

На прохання державної влади, яка намагалася поширювати парафіяльну освіту, запрошувалися священнослужителі до створення школи в кожній парафії. Все робилося задля того, щоб учні могли засвоювати та отримувати хоча би елементарні знання, навчаючись писемності та рахуванню, вивчаючи різноманітні правила вірування, молитви та інших релігійних речей і не тільки. А коли справа дійшла до складання програми, то виявилось, що Закон Божий не став домінуючим предметом.

У 1902 році з'явився навчальний план, який включав в себе вивчення молитов, історії святого письма, Закону Божого тощо.

Значна увага тоді приділялася на вивчення співів церковних, читання аналогічних книг та розумінню письма та друку. Церковнослов'янська мова розглядалася як предмет, дотичний до Закону Божого [5,6].

Варто зазначити ще про одні особливості тогочасної православної церкви. Вона тяжіла до самостійного руху власних капіталів. Тобто, прагнула самостійними спробами керувати цією справою, включаючи навіть нерухомість. Також православна церква не могла обійтися без добровільної участі та діяльність парафіян, що стосувалося соціальної допомоги або підтримки. Завдяки таким пожертвуванням склалися основні капітали благо діяльності, в результаті чого і здійснювалися потреби церкви [6].

Збирання подібних коштів (пожертвувань) поширювалося і на служителів церков, співаків, благодійні установи чи школи, про які ми вели мову вище. А наприкінці ХІХ століття відзначалося значне зростання кількості опікунств у сфері церкви.

Метою парафіяльних опікунств було проголошено «об'єднання всієї сукупності релігійно-громадських справ парафії». Головною їх функцією стало покращення побуту парафіяльного духовенства. Крім того, серед завдань парафіяльних опікунств були названі: турбота про благоустрій та стан господарства парафіяльних церков, сприяння початковій освіті дітей та всі інші благодійні заходи у межах парафії.

До них входили «обов'язкові члени» (місцевий священник, церковний староста, волосний старшина) та «виборні» з числа мирян.

В дорадянській літературі була порушена й тема особливостей функціонування парафіяльних опікунств в Україні.

Тоді існувала суттєва чисельна перевага сільських опікунств над міськими. Вони були повністю відсутні в Києві й поодинокими в інших містах. Повільний розвиток опікунств у міських парафіях можна пояснити тим, що парафіяни міст, порівняно з сільськими, менше залежали у задоволенні своїх релігійних потреб від своїх парафіяльних церков та пастирів [6]. У містах можна було відвідувати й інші храми, не прив'язуючи себе до однієї церкви та опікунства.

Благодійна діяльність церковних парафіяльних опікунств не могла суттєво змінити ситуацію у сфері добродійності, оскільки вони були малочисельними й охоплювали тільки близько третини церковних парафій. Натомість В.Меша вперше прослідкував динаміку зростання парафіяльних опікунств в Україні в цілому та в окремих її єпархіях зокрема. За період з 1876 по 1900 рр., за його даними, найбільша частка опікунств в Україні була зосереджена в центральних, північних та правобережних єпархіях [6].

Взагалі, така ось парафіяльна благодійність реалізовувалася в наступних формах, які прийнято вважати за основні:

- Матеріальна форма;
- Медична діяльність;
- Допомога при розвитку освіти;

Якщо говорити більш детально, то матеріальна форма вбирала в себе допомогу фізичну, яка стосувалася більше натури. Це могло бути і роздавання одягу, харчів, оплата за навчання, житло, надання обідів (загалом, дешевих), тощо.

Медична, як ми розуміємо, включала в себе оплату послуг лікарів або безкоштовному наданню допомоги хворим (отримання ліків тощо).

В освіті народу важливе місце належало церковнопарафіяльним школам, які в основному отримували своє фінансування із парафіяльних доходів [7].

Церковне та світське благодійництво стають взаємопов'язаними елементами новостворюваної системи соціальної опіки. На цьому ґрунті добродійність другої половини XIX ст. розвивалась переважно під впливом соціально-економічних процесів, пов'язаних з ліберальними реформами 1860-70-х років. І якщо дореформена епоха стала часом домінування добродійності суспільних еліт, то в пореформену епоху серед її носіїв суттєво зросла частка середніх станів.

На переконання В.Бензина, реформи 1864 р., сприяли вдосконаленню благочинного законодавства й започаткували новий етап в його розвитку, що тривав до революції 1917 року. Водночас, важко погодитися з позицією дослідника про те, що держава, громадськість і церква тільки розпочали діяти спільно. Насправді, як уже зазначалось, така єдність, зумовлена одержавленням церкви і всього громадського життя.

Початковим завданням яких у благодійній сфері було сприяння розбудові нових і оновленню старих церков у місцях розташування військових округів. В Україні такими були переважно Харківська і Подільська губернії. На чолі церковних рад, організованих з часом в усіх парафіях, стояли представники парафіяльного духовенства (священники). Однак переважання у радах світських осіб, а також підпорядкування рад урядникам та губернаторам нерідко

тлумачилось церквою як ознака надмірного поліцейського нагляду за господарською діяльністю пастирів у межах своїх парафій [7].

Характеризуючи одну з найпоширеніших церковних інституцій, задіяну в системі благодійництва, а саме – православні братства, дослідники звертали особливу увагу на факт відновлення в них елементу церковного соборноправ'я, а отже – історичної традиції.

Як самостійний суб'єкт соціальної діяльності постають в історіографії монастирі. Вони завжди відзначались допомогою ближньому в роки лихоліть, воєн. Селяни могли позичити хліб і насіння, каліки і немічні знаходили притулок у хатах-богадільнях, отримували трапезу, дітям-безхатченкам надавалась можливість навчатись у монастирських школах, а люди, доведені до насильницької смерті, знаходили там останній притулок [8].

Таким чином, історіографія благодійницької та соціальної діяльності православної церкви в Україні другої половини XIX та початку XX століття складалася з якісно різнорідних етапів, про які ми писали вище.

Повинні зазначити, що завдання дослідження політики православної церкви 1861-1917 рр., залишається відкритим. Загалом, у наступних питаннях: кадрова політика, освіта та мова, духовність, наука, преса, книгодрукування. Важливе місце також посідає у соціальному та національному сегментах.

Список використаної літератури:

1. Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 5-6 червня 1990 р. Документи і матеріали / Упорядник І.М. Преловська. *Апологет. Богословський збірник Львівської Духовної Академії УПЦ-КП*. Львів, 2007. № 1-2 (12-13). 125 с.
2. Грамота № 322 Московського патріарха Тихона (Белавіна) про надання автономії Церкві в Україні. *Слово*. Київ. 1918. № 26. 31 жовтня. С. 1.
3. Николай Тальберг. История Русской Церкви. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. 960 с.
4. Водотика, С. Г. Учителі Херсонщини кінця XIX – початку XX ст. у світлі просопографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2014. Вип. 9. С. 154-162.
5. Денисенко І. Уривки з минулого. Ч. 1: До 1948 року. *Молода нація*. Київ: «Смолоскип», 2005. № 2. С. 5-60.
6. Петренко І. М. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884–1917 рр.). Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2008. 161 с.
7. Драч О. О. Розвиток початкової освіти в Україні (1861–1917 рр.) : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Оксана Олександрівна Драч. Харків, 2001. 280 с.
8. Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.) : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 Київ. 2002. 225 с.